

Antonela Pivac

Odsjek za talijanski jezik i književnost
Filozofski fakultet Sveučilišta u Splitu

Prethodno priopćenje

UDK: 821.163.42-311.6 Kažotić, M.

Primljeno: 03. 11. 2011.

POETIKA ROMANTIČARSKOG PESIMIZMA U DJELU MARKA KAŽOTIĆA

Sažetak

Ovim se radom analiziraju elementi poetike pesimizma u povijesnim romanima Marka Kažotića te isti uspoređuju s povijesnim dramama njegovih suvremenika. Obredi, mitovi i snažna etno-regionalna komponenta u Kažotićevim romanima podloga je dubljem istraživanju geneze ovoga fenomena. Opisi mističnih događaja, realistični prikaz osoba i Dalmatinske zagore, slike dalmatinskih gradova, autentičnih običaja i prizora iz dalmatinskog mikrokozmosa ispričani kroz ljubavnu priču, služe autoru kao platforma za prikaz pesimistične vizije budućnosti. Živopisni prikaz povijesno-kulturne te lingvističko-političke situacije, predstavlja važan izvor za istraživanje ljudskih odnosa i općeg ozračja romantizma u Dalmaciji te izvorno svjedočanstvo prošlih vremena. Ovim se radom željelo ukazati da je pesimizam sastavni element Kažotićeve poetike što autor, unutar romantičke matrice, dokazuje postupcima likova i prikazom složenih povijesnih događanja. Mišljenja smo da se regionalna književnost u Dalmaciji 19. stoljeća, unatoč suprotnim mišljenjima dijela kritike, ne može smatrati „minornom“ te da bi pesimizam valjalo smatrati sastavnim elementom Kažotićeve, kao i poetike drugih romantičara u Dalmaciji 19. stoljeća.

Ključne riječi: Dalmacija zagora, Kažotić, mit, obred, pesimizam, romantički pisci

Uvod

Govoreći o dalmatinskim piscima u vrijeme romantizma, valja prvenstveno i opetovano ukazati na činjenicu da je odvojen i kronološki difuzan razvoj romantizma u Europi nedvojbeno utjecao na razvoj i nijansiranje romantizma u Dalmaciji. U tom smislu valja istaknuti snažne kulturno-povijesne veze Italije i Dalmacije koje su umnogome utjecale na to da se talijanski utjecaj, posebice Alessandra Manzoniya, Uga Foscola ili Giacoma Leopardija, snažno osjeti i u djelima Giulija Solitra, Marka Kažotića, Luigija Ficherta i drugih. Iste su stoljetne veze, kako je dobro poznato, od davnina povezivale zemlje s obje strane Jadrana i neizbježno se ispreplitale, klešući

vitalan, epistemološki neraskidiv, etimološki opravdan i tradicijski čvrst simbiot mediteranskoga duha i kulture. Stoga je razvoj pokrajinske književnosti na talijanskom jeziku gotovo prirodan pokazatelj i nastavak geopolitičkog, kulturnog i inog nasljeđa.

U Italiji je romantizam nastao neposredno pod utjecajem rodoljubnih osjećaja u svjetlu skorog ujedinjenja. René Wellek će, govoreći o romantizmu u Italiji u djelu *A History of Modern Criticism*, izvijestiti o polemičnom tonu talijanskih novina i osjećaju opće uvrijeđenosti i nacionalnog poniženja zbog članka Madame De Stäel objavljenog 1816. u časopisu *La Biblioteca italiana* u kojemu ona poziva talijanske književnike da se oslobode provincijalizma vlastite kulturne tradicije i okrenu suvremenim djelima, posebice engleske i njemačke književnosti (što se već dogodilo u drugim europskim državama), umjesto da kopaju po pepelu prošlosti i igraju se grčko-rimske mitologije. Iz žustrih polemika romantičara i klasicista ističu se imena zagovornika romantizma poput G. Bercheta, koji se objavom *Lettera semiseria di Grisostomo* (1816) smatra začetnikom romantizma u Lombardiji. Valja ovdje spomenuti još i Silvija Pellica, Ermesa Viscontija, Ludovica di Brema i druge koji su se okupili oko časopisa *Il Conciliatore* dijeleći zajedničke romantičarske ideale. Visconti je, primjerice, protivnik klasičnih mitova u poeziji, žestoko odbacuje neoklasicizam, kao i sve što isti donosi, veličajući patriotizam, nacionalni ponos i kršćanski duh. René Wellek smatra da se pozitivno ozračje u korist duha nove poetike, ocrtava kroz kombinaciju vjerodostojnosti, psihološkog realizma i povijesti (Wellek, 1955:259–278).

Od talijanskih je autora Alessandro Manzoni¹ bio prvi koji se otvoreno izjasnio kao romantičar. Veliki je umjetnik, osim iznimnog književnog, kritičkog i reformatorskog rada, posebno na polju drame, poslužio kao književni i dramaturški model većini dalmatinskih pisaca iz ovoga razdoblja. Manzoni, naime, razbija jedinstvo vremena i prostora u drami. S druge strane, dva su najveća pjesnika romantizma, Ugo Foscolo i Giacomo Leopardi, što Wellek smatra svojevrsnim paradoksom, svojedobno polemizirali oko romantičarskih ideja svojih talijanskih kolega, istodobno predstavljajući vrhunac razvoja doktrine koja je postala temeljem europskog romantizma.² Foscolo napada hibridnost žanrova i podjelu klasične drame

1 Wellek kaže: „Manzoni je kao književni kritičar, u *Predgovoru* tragedije *Il Conte di Carmagnola*, započeo obrambenim stavom, što je posvema na tragu Viscontijevih očekivanja: razbio je jedinstva i pisao o talijanskoj povijesti. Manzoni citira Schlegela i zagovara, poput Viscontija, razbijanje jedinstva vremena i mjesta, odnosno protiv je francuskoga sustava. Na to se nadovezuje stajući u opću obranu kazališta, prikazujući ga kao sredstvo moralnog boljitka. Manzoni, tada već uvjerenog prakticirajućeg katolika, duboko su dojmili napadi Nicolea, Bossueta i Rousseaua, ali ih se nadao odbiti svojom reformom drame koja se trebala strogo pridržavati povijesne istine te maštovitom rekonstrukcijom ponuditi povijesnim događajima podrazumijevanu psihološku istinu.“ Navod je uzet i preveden iz: R. Wellek, *The Italian Critic in A History of Modern Criticism: 1750-1950*, New Haven: Yale University Press, 1955. p. 261. Ovaj je navod i sve druge do sada neprevodene navode na hrvatski jezik, prevela A. Pivac, ukoliko nije drugačije navedeno.

2 Wellek se, govoreći o rivalstvu između Foscola i Manzoni, poziva na Foscolov polemički članak „O novoj dramskoj školi u Italiji“ objavljen 1851. „Razlog oštrome polemičkome tonu je staro osobno

na škole (grčku, francusku, ali i talijansku, po uzoru na Vittorija Alfierija) inzistirajući na autentičnosti djela, na mašti i kreativnosti. Upravo ovi elementi, smatra Wellek, spadaju u briljantne Foscolove „flasheve“ i predstavljaju, uz poeziju, njegov najveći kritički doprinos romantizmu. Foscolo smatra da poezija mora u sebi sadržavati i filozofsku notu te da je ista sastavnim dijelom povijesti čovjeka i filozofije.

Giacomo Leopardi, unatoč prijateljstvu, ne komentira pretjerano egzaltirano Manzonijev opus. Foscola, međutim, iznimno cijeni i poštuje. Smatra da je pjesništvo stvaralački impuls koji rabi maštu da bi iskazao pjesnikove osjećaje i emotivna iskustva. Ukoliko je poezija, a jest po definiciji, stvaralački čin i iskazivanje istoga, ne čudi što se empirijski elementi sakupljeni tijekom pjesnikova života iskazuju u njegovom djelu. Po analogiji se, govoreći o Foscolovom pesimizmu (posebno o osjećaju pesimizma u *I Sepolcri*) ne može zanemariti činjenica da je njegov boravak u Dalmaciji³ trebao biti upravo jedan od onih empirijskih elemenata i iskustava koji su, makar podsvjesno, doprinijeli stvaranju, možda čak i definiranju, Foscolove poetike pesimizma.

Mate Zorić će, u antologijskom prikazu 19. stoljeća u Dalmaciji, ukazujući na „vremensku zaostalost“ u odnosu na talijanske epigone⁴, skrenuti pozornost na pojavu autohtonih povijesnih motiva, opisa pošasti, buna i pučkoga života u priobalju te kroničarskih prikaza događaja u dalmatinskom zaobalju (Zorić, 1971:466). Povijesni su romani i drame, nastali u tom razdoblju, izvoran prikaz kompleksnih društveno-povijesnih prizora, iskaz kulturnih i jezično-političkih previranja te izvor autentičnih situacija koje se bave i zorno prisposobljuju ozračje dalmatinskog romantizma. Živopisne slike dalmatinskih gradova, opisi događaja, osoba i običaja, prizori s dalmatinskog krša prikazane na jeziku talijanskih uzora na sentimentaln, ali

---

rivalstvo između njih dvojice, Foscolovo razočarenje kazalištem i uvrijedi koju je kao mletački rodoljub doživio pojavom dužda i senata u Manzonijskoj tragediji. Foscolo detaljno obrazlaže zašto Manzoni griješi u favoriziranju konte Carmagnola kojega su Mleci pogubili zbog izdaje i uvjerljivo dokazuje kako Manzoni radi povijesne pogreške i anakronizme [...] (Wellek, 1955: 265).

3 Mladi je Foscolo u Splitu živio barem četiri godine i pohađao katoličko sjemenište. Međutim, podaci o njegovu životu u tom gradu nisu dosljedni. Upućuje se na M. Zorić, *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku* u *Rad HAZU*, br. 357, 1971; *Još o Foscolovu školovanju u Splitu*. *Vincenzo Solitro*, u *Hrvatsko-talijanski književni odnosi VI*, (ur.) M. Zorić, Zagreb, Zavod za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, 1997; D. Kečkemet, *Stari Split od kantuna do kantuna*. AGM, 2009, str. 82. G. Solitro u drami *I Conti di Spalato/Splitski plemići* opisuje Foscola kao liječnikova sina, „vražička s gustom crvenom kosom“. *Splitski plemići* Giulija Solitra u prijevodu Živka Vekarića, objavljeni su u *Mogućnostima* br. 7/78, Književni krug Split, Split, 1978. Navodi u ovom tekstu koji se referiraju na tu dramu biti će preneseni iz spomenutoga prijevoda.

4 Karakterističan je u tadašnjih Dalmatinaca zanos za talijansku kulturu i ljubomorno isticanje dalmatinske posebnosti, a istodobno i njihova slavenstva. [...] U drugoj polovici XVIII. stoljeća pojavljuje se niz rasprava koje se bave agrarnim pitanjima i etnografijom i narodnom glazbom, a kojima je šire zajedničko obzorje autora: oni obuhvaćaju svu Dalmaciju, i onu primorsku i onu planinsku, ističući sve više dalmatinsku „narodnost“ (*nazione*), kojoj pripadaju svi Dalmatinci bez obzira na materinski jezik, vjeroispovijest i društvene razrede. ” (Zorić, 1971: 357).

originalan način sa snažnim i karakterističnim tradicijskim elementima, podloga su pesimističnoj viziji budućnosti prikazanoj pesimističnim i nostalgичnim tonom.

Romantizam u Dalmaciji

Dalmacija je tijekom stoljeća, kako je dobro poznato, proživjela turbulentna vremena, strane utjecaje i vlade. Ni razdoblje romantizma nije iznimka. Svaku su političku misao, suprotnu službenoj, vlasti satirale u korijenu. Policija je nadzirala i izdavačku djelatnost i tiskare, a sve se žustrijom činila i polemika o jeziku. Autokrati na vlasti su, uz cenzuru tiska, pokušavali spriječiti inteligenciju da dođe u kontakt s knjigama, rukopisima, a time i s novim, naprednim i revolucionarnim idejama. Marko Kažotić, književnik, kroničar i putopisac, promatrač i sudionik povijesnih i književnih zbivanja toga razdoblja, putujući po Istri i Dalmaciji, s pravom zapisuje da su to bila nesigurna i turbulentna vremena, a događaji burni i nepredvidivi (Kažotić, 1840:25). Važna su nam i Kažotićeva promišljanja o poetici romantičara, za koju Kažotić nalazi izvornost u jeziku rodne grude „u ljubavi, u mržnji, u osveti, u zahvalnosti, u jeziku, dakle, kojim govori i kojega zagovara pjesnička duša u raznim stanjima uzbude te ga tako prenosi [...] U malo je velikih pjesnika puno istine, u mnogo je, pak, malo; stoga je pjesništvo prestalo biti unutarnja inspiracija i postalo spekulativnim zanimanjem, pretvorilo se u jezik ritma, naučen da bi se njime izrazile neke ideje u korijenu mijenjane shodno potrebi vremena” (Kažotić, 1840:83–84).

Talijanski su jezik i kultura⁵ za Dalmatince predstavljali efikasno sredstvo i praktičan način komunikacije i stalnog kontakta s europskim zapadom. Za Marka Kažotića je Split glavni grad i „Palmira Dalmacije, pa i iako su vrijeme, događaji, a ponekad i zao duh, ili još bolje, nevolje, pokvarile ljepotu, nagrdile i razorile njegove raskošne spomenike, brojni još ostaju da se na njima gladne oči putnika napasu” (Kažotić, 1840:186). Split se zaista nije mnogo promijenio, a to nam, opisujući ga, potvrđuje Kažotić u putopisu *Le coste e isole della Dalmazia*. O Splitu će Kažotić reći da je ime „dobio po Dioklecijanovoj palači, pa je s pravom danas, unutar zidina palače, ostao veliki dio grada. Ovaj se car, dopustite mi reći, filozof u pravom smislu riječi, odrekao prijestolja, jer ga zavedoše divote dalmatinskog podneblja te mu miran život uz obalu Jadra bijaše miliji negoli varljiva slatkorječivost carskoga grimiza u Rimu. Bogatstvo i blještavilo carske prijestolnice trebale su, ipak, uljepšati njegovo mirno povlačenje s trona i ponuditi sve udobnosti koje vila, za koju je valjalo istražiti i odabrati povoljno i prikladno mjesto, može pružiti. Uistinu, je li od današnjeg Splita na ovoj zemlji bilo prikladnijega mjesta na kojem je Dioklecijan mogao dati sagraditi dom? Bacimo li pogled na okolicu: svud oko vesela priroda i mnogi nepatvoreni prizori“ (Kažotić, 1840:186).

⁵ U tridesetak je godina austrijske vlade u prvoj polovici Otočenta u dalmatinskim tiskarama, kojih je bilo, mnogo, objavljeno više od 500 knjiga na talijanskom jeziku, a samo 67 na hrvatskom. Usp. M. Zorić, *Marko Kažotić (1804-1842.)* Rad JAZU, Zagreb, br. 338/1965, str. 375.

Gradska je jezgra ostala manje-više onakvom kakvom je opisuje Giulije Solitro u *I conti di Spalato/ Splitski plemići*⁶. Solitro donosi opis Peristila s kavanom u kojoj se često kartalo, navodeći da je „Split imao vrhunske igrače, kakvih nije bilo ni u Šibeniku ni u Zadru; igrače, koji su se valjano mogli ogledati s mletačkim majstorima“ (Solitro, 1978:790). On, nadalje, govori i o načinu odijevanja i venecijanskoj modi koju je otočenteskni Split vjerno replicirao pa splitski uglednici „izgledaju kao mletačka gospoda.“

Zorić, komentirajući to razdoblje, upozorava na gotovo već tradicionalan utjecaj talijanske kulture na pisce s dalmatinskog podneblja. Naglašava da je upravo zbog blizine Italije i nastala regionalna književnost na talijanskom jeziku. S druge strane, Marko Kažotić, kao jedan od najistaknutijih predstavnika dalmatinskog romantizma, veliča dosege i postignuća inteligencije u Dalmaciji. O „dalmatinskom geniju“ se, prema Kažotiću, ne govori dovoljno; dapače, umjesto da se ističe i naglašava važnost dalmatinskog čovjeka u povijesti, da se veliča njegov intelekt, inventivnost i zasluge, isti se nepravredno zapostavlja pa čak i zaboravlja. Kažotić o tome piše:

Markantun de Dominis prije Newtona teoretizira o svjetlosti; Franjo Patrizio je prije Bacona da Verulamija i Cartesija ubacio pokoju svijetlu iskr u sjenu stoljetne aristotelove filozofije, prije Galilea Galileija govorio da se zemlja kreće oko sunca i prije Linnea pokazao izvrsno poznavanje botanike. Ruđer Bošković je smislio zakon o Arhimedovoj krivulji i dao joj ime Boškovićeva krivulja, Veranzio je prije svih izmislio željezne mostove i time duboko promijenio naše živote; Marin Getaldić je prije Viete primijenio algebru u geometriji, a Gundulić je, u Osmanu, pokušao imitirati Tassa. Giorni, kao i Vittorelli ili Lucio u svojoj *Povijesti Dalmacije i Hrvatske* sjedi na jednako slavnom tronu kao i Villani, Muratori, Guicciardini; pa Toma Arhidakon i Marko Marulić i Koriolan Cipiko i de Banisiis, pa Petar Berislavić i Giovanni Statilio, Miliziate, Bisanti, Nicollò de Pellegrina i Staffano de Oleo, dvojica Schiavona i Martin Rota i puno drugih besmrtnih imena u povijesti napretka ljudskoga duha, superiornih velikih umova: svi se vezuju uz neosporni ponos dalmatinske grude (Kažotić, 1840:237).

Romantičare, osim Nikole Tommasea, razumije se, kritika obično naziva „minorima“. To bi se s jedne strane čak moglo i prihvatiti ukoliko uzmemo u obzir

6 Detaljnije vidjeti u: S. Jurišić, A. Pivac, *Povijesno kritički prikaz povijesne drame „I conti di Spalato“ Julija Solitra*, Zadarski filološki dani III., Sveučilište u Zadru, Zadar, 2011, str. 179-206. Politički aktivna braća V. i G. Solitro bore se za promicanje hrvatskoga jezika i književnosti. Nižić u radu pod naslovom *Ana Vidović i Vincenzo Solitro u venecijanskom časopisu „Il Vaglio, (preporod i talijansko – hrvatska simbioza)* govori o naporima V. Solitra u afirmiranju hrvatske, odnosno dalmatinske kulture u Italiji te o Solitrovoj preporuci hrvatskim piscima da se ugledaju na susjede. Jezik Dalmatinaca se ne uči, pa se onda ne može proučavati niti književnost na tom jeziku. Kada se „dalmatinska književnost uzdigne na zavidan stupanj odlika, oni će gotovo slatkim naporom učiniti da njihov jezik više proučavaju obrazovani narodi, a oni sami, u svojim najvećim intelektualnim napredovanjima, bit će poznati i cijenjeni kako zaslužuju, (Ž. Nižić, 1993: 211).

da ovi pisci nisu naročito poznati izvan nacionalnih granica. Međutim, valja reći da je književni fundus kojega baštinito od „minora“ opsežan i prevažan, ne samo u smislu književno-kritičkog pristupa, nego i povijesno-analitičkog, poglavito zbog odabira preferiranog žanra: drama i povijesnih romana ili putopisa. Živko Nižić, apostrofirajući romantizam u Dalmaciji kao „gluho doba povijesti“ naglašava važnost opusa „minora“ koji su „posredno poslužili da spoznaje o vlastitoj kulturnoj i uljudbenoj povijesti sadrže i pojavnosti i terminologiju, odnose imena, evolucije, globale i potrebe, a i specifičnosti kao bilo koji europski prostor bez organiziranog državnog kontinuiteta i oslonca na vlastiti jezik, vlast i sve ono što još danas tradicija o takvom shvaćanju života jednoga naroda nosi“ (Nižić, 1999:64). Tonko Maroević, s obzirom na izraz često „specifičnih tema i perspektiva“, ukazuje na potrebu temeljitog proučavanja ovih autora koji prirodno pripadaju „hrvatskoj civilizaciji i kulturi“. Logično je, dakle, „zavičajna nadahnuća pisaca dalmatinskog Ottocenta“ smatrati iskazom „domaće pismenosti“, a time i „konstitutivnim dijelom hrvatske civilizacije i kulture“, neovisno o jeziku na kojem su djela napisana, poglavito uzevši u obzir da je talijanski jezik smatran sredstvom kozmopolitškoga sporazumijevanja (Maroević, 2007:46).

Morlački misticizam ili povijesna stvarnost

Kad bismo pokušali opisati poetiku romantizma ciljano birajući interesne segmente, fokusirali bismo se na svojstva koja egzaltiraju duhovnost, rodoljublje, emotivnost i imaginaciju, lokalne elemente i specifičnosti likova. Ono što karakterizira dalmatinske romantičare 19. stoljeća jesu regionalne, odnosno tradicijom impregnirane teme uz izraženu religioznost s jedne te praznovjerje potkrijepljeno pojavom imaginarnih likova karakterističnih za lokalna predanja i usmenu tradiciju, s druge strane. Paradoksalno, fantastični su likovi, čaranja i vradžbine usko povezani s religijom i predrasudama, a simboliziraju snažne veze s lokalnom prošlošću i čvrstu poveznicu s narodnim običajima. U matricu svojevrsnog „morlačkog misticizma“⁷ nedvojbeno bismo mogli uvrstiti emotivnu komponentu kod koje do izražaja dolazi atmosfera praznovjerja i slutnje neminovnog, melankolije i predosjećaja smrti; ukratko – pesimizma. Glavni likovi romana i povijesnih drama unutar ove romantičarske matrice, usamljeni su pobunjenici, borci protiv vlastita usuda i žrtve tradicije i sklopa (redovito) nesretnih okolnosti. Autentičnost tih likova za Dalmaciju nije upitna; iskazana je kroz brojne prizore iz života dalmatinskog čovjeka uz neizostavno prisutan i povijesno utemeljen osjećaj odmaka i selekcije, gotovo emarginacije. Motivika i teme u djelima dalmatinskih romantičara redovito su etno-folklorističkog karaktera, uz opise rituala tipičnih za to podneblje te likova morlaka ili hajduka, odnosno gradske gospode i

7 Za detaljniju definiciju morlakizma vidjeti: I. Bešker, (2002), Zagreb, *Morlakizam i morlaštvo u književnosti*, Književna smotra, 34, 123; str. 113-124.

vlastele. Kroz prikaz dihotomije zagore i priobalja i mentaliteta koji karakterizira ova dva geografski bliska, po mentalitetu i socijalno miljama udaljena područja nalazimo precizne opise dalmatinskih sela i gradova, sluga i gospodara, bogatih i arogantnih, naspram siromašnih i poniznih. Već spominjani Kažotić o ambigvitetu dalmatinskoga podneblja zapisuje:

Živopisan je svijet pod njihovim nebom, bizarna priroda njihove zemlje, izvorni običaji, različita narječja, novi zakoni vrijeđe uz stare, amalgam je to civilizacije i barbarstva, društveno obojani kontrast, nesklad, rekao bih, sklada, dapače; romantično sljubljuje klasicizam: to je slika koja nas tu čeka [...] Uz najlaskavijeg kicoša, vidiš divljega gorštaka – uz obalu mora slušaš skladne Belinijeve zvuke, čarobne akorde iz Pescare, Romanijeve riječi i Donizettijeve kavate – a gore na stijeni bard sa svojom guslom da podsjeti na haranja Turaka; guslar će u mladoj noći ispričati o lijepoj Hasanaginoj nevjesti i opjevati prirodu u pjesmama, u nepatvorenoj poeziji; a nedugo ćeš nakon toga čitati pjesmu Tassovoga takmaca, Homera na latinskom ili, pak, oživljenoga Anakreonta (Kažotić, 1840:6).

Osjećaj različitosti, predosjećaj zle kobi i fatalizam, nemogućnost bijega iz zadanih okvira vlastite (gotovo) podrijetlom predisponirane sudbine, ne nedostaje u dalmatinskoj književnosti toga razdoblja. Josip Vrandečić spominje raspravu trogirskih plemića R. A. Michielija-Vitturija i P. N. Grisogona iz 1777. o „predmodernoj dalmatinskoj naciji“ te skreće pažnju na ambivalentnost same rasprave. Prema Vrandečiću, rasprava s jedne strane „ukazuje na ćudoređe drevnoga dalmatinskog svijeta, na njegovu hrabrost, krepost, red, stegu, sreću, snagu i pravednost“, a s druge, zrači duhom „stradanja i požrtvovnosti“ (Vrandečić, 2004:128). Osjećaj „produženog poniženja“ Dalmacije, o kojemu govori Vrandečić, a koji traje od „poraza Ilira“ zacijelo je trenutak koji neminovno ostavlja traga i na senzibilitet književnika. U situacijama poput velike gladi ili kuge, sposobnost preslikati teške uvjete života na dalmatinskom kršu i s melankolijom ih pretočiti u književna djela, izaziva i prenosi čuvstva i pesimizam samog autora, razvijen kroz uvjerenje o povijesnoj i kolektivnoj tragediji. Sve su reference na povijesne događaje, poznate suvremenike, vlastodršce, opise karakterističnih prirodnih znamenitosti, gradova, prostora i zgrada uvezane unutar sentimentalnog okvira izgrađenog od niza uvjerljivih događaja koji sputavaju središnju ljubavnu priču i njezinu realizaciju. Konac takve priče, umjesto sretnog ishoda, redovito fatalistički prerasta u pravu tragediju.

Kažotić – interpret svih Dalmatinaca

Složenost povijesno-političke situacije najbolje se može predočiti kroz metaforu ljudskih odnosa. Kažotić, koji sebe naziva „interpretom svih Dalmatinaca“ pojašnjava i ulogu žene unutar tih odnosa. Žena je, poput Eumenida, nježno, krhko, osjetljivo biće spremno ugoditi. Stilnovistički je ugodna oku, gotovo da ima vilinske osobine, a

ima moć čarati pogledom i ponašanjem. Žena u Dalmaciji lako se, međutim, pretvori u Furiju; znade biti ratoborna te je, unatoč svom „dražesnom“ izgledu, sposobna za nevjerojatne pothvate. Njezina je hrabrost⁸ genetski nasljedovana, dijelom je autodestruktivna pa se ne boji smrti. O tome govori i sljedeća legenda: „Buktio je žestoki rat između Cezara i Pompeja. Dalmatinski cezarijanci, zatvoreni u Saloni, ne mogahu više podnijeti Oktavijanovu upornu opsadu. Žene si tada odrezaše kose i načiniše užad za strateške strojeve, odjenuše se poput furija, na lice staviše paklinu i isukaše sablje; i tako jezovite izidoše na opsadnike i donesoše zbrku i pomor na pet bojišnica oko svojega grada kojega oslobodiše i prisiliše neprijatelja da ga, u užasu noćnog iznenađenja, napusti, kivan, ponižen i poražen. Bijahu to žene – neratoborni rod ??? Laži – one su preratoborne, a borba protiv njih često znade zaviti u crno“ (Kažotić, 1840:210).

Kažotićevi su ženski likovi emancipirani utoliko što ustaju protiv tradicije. Dobro poznati lik Dobrile i manje poznati lik Celije iz Kažotićeva romana *Il berretto rosso / Crvena kapa* u obranu se ljubavi hrabro suprotstavljaju tradicionalnom patrijarhalnom odgoju, ocu i poglavaru sela u zaštitu onoga što misle da su njihovi interesi. Zanimljivo je što oba ova lika nisu predstavljena kao plačljive junakinje, nego kao iznimno kuražne mlade žene koje otvorena srca i čvrsta koraka kreću prema neizvjesnoj budućnosti. Isti tip žene je i Elena Ergovaz, glavna junakinja povijesne drame *I conti di Spalato* Giulija Solitra. Dvoje se mladih, iz plemenitaških, ali posvađanih obitelji, zaljubljuje. Međutim, u trenutku kada posvađene obitelji ipak odluče ispred vlastitih staviti interese zaručnika i kad se učini da bi njihov odnos mogao imati sretan ishod, događa se obrat. Stalni Elenin pesimizam iskazan kroz njezine negativne slutnje, s jedne strane ograničuje radnju drame, a s druge kondicionira i čitatelja i njegov odnos prema drami. U antiklimaksu drame se Carlo vraća u naručje zaručnici, međutim, bijela boja Elenine vjenčanice, boja je tuge, jer Elenino će vjenčanje biti vjenčanje sa smrću.⁹ Predosjećaj¹⁰ i slutnja lošega ishoda, prisutan je od samoga početka drame kroz različita stilska sredstva kojima autor pribjegava, posebno kroz igru kromatskim elementima i igru zvukovima, prisutnu od samoga uvoda, počam od brečanja zvona do pojave

8 Spomenimo ovdje već citirani rad J. Vrandečića o prosvjetiteljstvu i romantizmu u Damaciji, u kojemu on spominje znanstvena istraživanja, provedena u Padovi, o činjenici postojanja zasebnoga dalmatinskoga nacionalnog tipa. Naime, Gian Giacomo Danielli pripisao je slavu dalmatinske nacije genetiци, tj. zasebnom krvotoku Dalmatinaca „koji obiluje fibrogenim molekulama (di fibre sangue) koje omogućuju veliku apsorpciju kisika za vrijeme uvećanih tjelesnih napora.“ Toj koagulaciji, znanoj među liječnicima kao *carbone benigno*, pripisuje da je od Dalmatinaca stvorila posebno odvažne i temperamentne ljude: njihova „izvanredna hrabrost“ svrstava Dalmatince među kolerične nacije.“ (Vrandečić, 2004:125). Ovu zanimljivost navodimo u potvrdu činjenice da je, u svijesti nekih autora, genetika igrala važnu ulogu u definiranju ljudskih te po analogiji i književnih fenomena.

9 „Karlo moj, evo, mi smo se uresili za pogreb!“ (Solitro, 1854:820).

10 „Split se još nikada nije našao u situaciji goroj od ove. Pa ako stvari tako stoje, znači da je Providnost htjela da tako bude“ (Solitro, 1854:791).

mrtvonoše. Spominjući „prištevne bolesti“ koji silaze prema gradu s područja Sinja, autor postupno i koncentrično vodi čitatelja prema kraju drame. Dinamičnosti radnje doprinose i prizori iz Rektorove palače kada plemenitaši na kojima je odgovornost upravljanja gradom, umjesto da se brinu zbog loših vijesti, raspoloženo i bezbrižno slave, dok se pučani pribojavaju najgorega i zloslutno došaptavaju prenoseći jedan drugome loše vijesti. Atmosfera je vrlo napeta, a zlo se predosjeća ponajviše kroz opću atmosferu napetosti i plača puka zgroženog nehajnoću plemenitaša. Napetosti i osjećaju pesimizma pridonose umješno u dramu uvedene apokaliptičke slike i zlokobni zvuk zvona te prizori mrtvonoše sa zašiljenim štapom biblijske simbolike koji ritmički ponavlja: „Tko ima mrtve u kući?“. Ovakve su pojave eksternih likova i prizora koji ne čine osnovnu radnju drame, zanimljive prvenstveno zbog toga što utječu na atmosferu drame, kao i na dinamiku radnje te istodobno predstavljaju opise autentičnih događaja u smislu povijesnog svjedočanstva.

Iako je, možda, najpoznatiji Kažotićev povijesni roman *Miljenko i Dobrila* ujedno i najpesimističniji, on nije jedini u kojemu autor gradi priču o nesretnoj ljubavi dvoje zaručnika s kaštelanske rivijere. Taj se melankolični pesimizam gotovo kao pravilo proteže kroz Kažotićevu prozu.

U uvodnom dijelu *Miljenka i Dobrile*, on je naznačen kroz opise povijesnih zbivanja u kojima autor govori o prošlosti bremenitoj mučnim događajima, o napadima barbarskih plemena pristiglih sa svih strana i sličnom. Čitatelj instinktivno osjeća autorovu malodušnost i nedostatak vjere u pozitivan ishod. Božjom je providnošću sudbina mladoga para zapečaćena, što autor slikovito opisuje metaforama gorkoga kaleža života s ekstrakampinim halucinacijama, zvučnim efektima opisa oluje, munja i gromova te simbola ljubavne nevere i srozavanja stupnja humanosti likova. Tradicija se još jednom pokazala nepremostivom preprekom. Osveta Dobrilina oca ne pogađa samo mrsku neprijateljsku obitelj, nego i Radoslavljevu. Paradoksalno, iako je njoj učinjena nepravda, Dobrila je ta koja traži oprost, a na kraju autor zaključuje da je sve „smrt, krv, plač“ (Kažotić, 1833:182).

U *Il berretto rosso/Crvenoj kapi* Kažotić zapliće dvije paralelne priče: Celije i Pavla, s jedne, i Stipana i Geline, s druge strane. Ovaj je složeni roman sagrađen oko glavne radnje razbijene u puno sporednih epizoda, crtica s dalmatinskog krša, povijesnog, socijalnog i političkog karaktera koje opisuju obrede, trenutke i anegdote s neizbježnim hajducima, vampirima i vukodlacima, vješticama, morama i čaranjima:

A možda je to, nastavi drugi, demon poškropio krvlju njegovu kožu, a strašni vampir, vukodlak, noću luta, traži tuđe žene ne bi li obeščastio bračnu sobu.

Zar to ne bi mogle biti, upita treći, ozloglašene družine vještica što često jedu srca dječaka i spuštaju se na zemlju s onih ogromnih, plutajućih crnih oblaka na kojima žive i noću vrebaju plijen s kakvog stabla, pa mute ne bi li probudile oluju i ne bi

li se odozgo, usred sve te zbrke, bacile na kakvo nevinašce, ukoliko ga žustra ruka Baornice, neprijateljice vještica, brzo ne spasi?

Od ovog se praznog vjerovanja, o kojemu se sve više govorilo čak i među Morlacima koji o tome baš i ne govore, došlo do noćne more, koju zovu Morica, a koja je također vrsta vještice što siše krv osobama svih spolova. Onda se govorilo o ljudiću, Maciću, koji je, vražićak, kako kažu, sretan kad služi gospodara, spava mu pod krevetom i kad mu donosi tajanstveno blago. Govorilo se o orku, maninorgu, Proteju iz antike; čak i o Ehu, nevinom pratitelju naših pjesnika kojega Morlaci nazivaju *Vada* i za kojeg drže da je duh koji te gnjavi, ako mu dopustiš, ali zla ne čini već se samo ruga drugima (Kažotić, 1843:109).

Prisustvo mita, omiljene teme romantičara, opisi mističnih stvorenja skrivenih po kršu Dalmacije i njihov utjecaj na živote gorštaka, rođenih i sljubljenih s kršem i naučenih na ta bića, kao da stanovnika dalmatinskoga zaobalja, naučenog na naporan i krvav rad i tradicionalno strogi red i disciplinu, stavljaju u istu kategoriju mističnih, polustvarnih bića. Takvo ozračje stvoreno oko života Morlaka, za koje će sam autor reći: „nažalost, na ovoj su zemlji, neka bića uvijek nesretna, uvijek...” (Kažotić, 1843:55), doprinosi dramatičnosti radnje i anticipira tragičan kraj naznačen u uvodu romana.¹¹ Autor kod čitatelja, sada već naviknutog na tamne boje i zloguke zvukove pejzaža, naučenog na tradiciju dalmatinske grude i na „nemir, tjeskobu i valove sudbine“ (Kažotić, 1843:3) polako izrađuje probuđenu slutnju o determiniranosti ljudske sudbine. Paralelne negativne događaje i osobne tragedije autor u jednom trenutku ukrštava da bi iste kulminirale skupnom tragedijom. Paval i Celia su nedozvoljeno konzumirali ljubav, suprotno strogim pravilima zajednice, tako da se svijest o kazni i osveti nadaje sasvim očekivano. Radnja se zapliće kada se napuštena i ljubomorom opsjednuta Gelina, odluči osvetiti zbog poniženja što je Stipan, umjesto njezine, zaprosio ruku nedostojne pastirice Celijske. Gelinina malicioznost i mržnja kulminiraju trenutkom kada se ona, uz molitveni zanos gomile na nedjeljnoj misi i

¹¹ Ponekad, jedan trenutak, znade sve promijeniti: jedna riječ, jedna priča, jedan krivi pokret dovoljni su za podići veo s najdublje promišljenosti. Vraćase se onomad iz Venecije, još u uniformi Republike, bez ruke, Pavlov rođak. Naviknut na vojničku službu, jedne večeri stade pričati o borbi pod oružjem, o sukobima, o smrti, o pobjedi, a s njima i o veselicama, o orgijama, o pijanstvu, o najvećemu bludu. Svi vjerovahu da Paval spava do njih na slami, ali on kradom prisluskiavaše priče što ih taj bogalj kazivaše svojim rođacima koji zajedno s njim sjedihu pokraj živoga plamička vatre. Između sna i jave, ču Paval priču o topovima, o mušketicirima, o urlcima ranjenika, o kletvama umirućih: ali, čim ču o brojnim prostaklucima poslije pobjede, preljubima, o raznim razvratnim događanjima, o osramoćenim djevojkama, uplakanim ženama, onesvješćenim majkama, odluči biti spreman na sve. Uzalud je prizivao svoj prvi sanak, nikad poslije onako nevin i miran, da ga zagrne svojom koprenom. Njegova mu nemirna mašta, ustreptala silnom znatiželjom, ne pruži spokoja. Kakav li je samo žalobni trag ostavila u Pavlovoj duši ta neoprezno izrečena priča! Rodi se, tada, u glavi malog pastira uznemirenost, nesigurnost, zbunjenost. Djedovi diskretni razgovori ili povremena tišina njegova oca stvorili su kod njega sumnju u nedokučivost stvarnosti; oni su njihovi mudri govori izazvali njegovu sumnjičavost. Njihova se priča, stoga, oboji u novo ruho, a mladić više nikad ne bje, kakav prije toga bi?” (Kažotić, 1840:7).

bogoštovanju uz *Ite missa est*, zaklinje na osvetu. Trenutak je groteskno dvoznačan. Gelina ljubi raspelo i proklinje Celiju, u pozadini se čuje brcanje crkvenih zvona, zvoni zvonice s oltara. Gelinin pokušaj da se svojim činom i bacanjem crvene kape s Celijine glave pred svima nasladi suparnici i da tako upravi tuđom sudbinom i njoj će se, kasnije, osvetiti. Cijela atmosfera ukazuje na nedostojnost maloga čovjeka naspram božanske veličine, povezujući vjerski trenutak sa svojstvenim praznovjerjem lokalnog stanovništva.

Celiju Paval ne napušta unatoč tome što je potjerana iz roditeljske kuće. Zvona crkve, koja frenetično zvone za vrijeme vjenčanja, predskazanje su zle kobi i javljaju se kao lajtmotiv kroz radnju drame. Celia i Paval žive siromašno i jasno je, unatoč rođenju djeteta koje bi trebalo simbolizirati novi početak, da će opet zazvoniti zlokobna zvona. Ni novorođenčetu, ni Celiji nije ostalo puno života¹². Kao da ova tragedija nije dovoljna, Kažotić uvodi još jednu, paralelnu. Poslovica kaže: „tko se ne osveti, taj se ne posveti“ (Kažotić, 1843:30), a mrtva Celia iz „groba vapi za osvetom“. U glavi Morlaka osveta je legitiman način zadovoljštine pa Kažotić čitatelja vodi ka klimaksu kroz novi groteskni prizor. Zaslijepljen tugom, pod dojmom svoje nesreće, očajni će Paval presuditi Stipanu koji dramatično „pada na zemlju glavom udarajući u križ na Celijinom grobu“ (Kažotić, 1843:60). Stipan je jedino u smrti blizak Celiji, a potresni prizor metaforički izražava uvjerenje autora o potrebi poniznosti čovjeka naspram mijena moćne sudbine. Nakon ubojstva Stipana, nesretni će se Paval odmetnuti u hajduke, ali nikad neće naći mira. Žrtva je, za njega, posve prirodna, jer on ne znade za drugo. Kaže Kažotić „... dok je živ, čovjek nema mira: i kad si blizu, i kad si daleko, i kad si okružen ljudima, svijet je uvijek dolina suza od kojeg te spašava samo smrt [...]“ (Kažotić, 1843:133).

Posebno nam se čine važnim zvučni efekti unutar pojedinih prizora koji doprinose naglašenoj ritmičnosti strukture romana. Valja tome pribrojiti i ritmično povremeno pojavljivanje guslaca i prigodne navode narodnih pjesama, koje Kažotić obilato uvodi u *Il Berretto rosso/Crvenoj kapi*, a koji romanu daju muzikalnost glazbenog djela. Usporeni i nostalgični ambijent Zagore, uvođenjem zvučne kulise dobiva na dinamici, a monotaktna struktura kao da se pretvara u višetaktnu simfoniju. Fabula kulminira završnim krešdom u trenutku kad Paval napušta ovaj svijet uz zvuke gromova i apokaliptične oluje kroz koju se čuje neizbježna melodija gusala.

12 „Njen život bijaše plač; disala je zbog sina. Često ga je ljubljalaše, jednom, pa opet iznova, neprestano ga gledajući. Učini joj se učini da u njemu vidi svoju sramotu. Gledaše ga mršavog i izmučenog, pa kao da u njemu vidješe očevu kletvu. Zažali zbog svega, jer kao da je kletva pala na milo joj djetetšce. Tada iznova plakaše, sve više propadaše, iz sata u sat, oštra bol zbog nesretne sudbine žene kojoj pastir jednom obeća, ispod starog hrasta, godine ljubavi; i koju i sada voli čistom bračnom ljubavlju, taj dobri muž koji u ženi svojoj vidi vječnu družicu kojoj se pred Bogom obeća, jedinu ženu njemu suđenu, da mu bude družica i utjeha u patnji, potpora u muci, zvijezda vodilja u oluji; a kojoj će on, muž, istodobno i otac, zajedno s njezinim jedinim sinom zatvoriti oči na smrtnom jastuku“ (Kažotić, 1843: 31).

Zaključak

Opisi mističnih događaja, realistični prikaz osoba i Dalmatinske zagore, slike dalmatinskih gradova, autentičnih običaja i prizora iz dalmatinskog mikrokozmosa ispričani kroz ljubavnu priču, služe autoru Marku Kažotiću kao platforma za prikaz pesimistične vizije budućnosti i suvremenog svijeta. Živopisni prikaz složene povijesno-kulturne te jezično-političke situacije, predstavlja važan izvor za istraživanje doživljaja ljudskih odnosa i općeg ozračja romantizma u Dalmaciji te izvorno povijesno svjedočanstvo prošlih vremena. Mišljenja smo da se regionalna književnost u Dalmaciji 19. stoljeća, unatoč suprotnim mišljenjima dijela kritike, ne može smatrati „minornom“ te da bi pesimizam valjalo smatrati sastavnim elementom Kažotićeve, kao i poetike drugih romantičara u Dalmaciji 19. stoljeća.

Literatura

Bešker, I. (2002) *Morlakizam i morlaštvo u književnosti*, Zagreb, Književna smotra XXXIV, 34, 123.

Dudan, L. (2007) *Sinjska alka/La giostra di Sign nel giorno natalizio di S.M.imperatore e re Francesco I*, T. Maroević (ur.), Sinj, Ogranak Matice hrvatske.

De Casotti, M. (1840) *Le coste e isole della Istria e della Dalmazia*, Tipografia Battara, Zara.

De Casotti, M. (1833) *Milieno e Dobrilla*, Tipografia Battara, Vol I, II, Zara.

De Casotti, M. (1843) *Berretto rosso*, Tipografia Battara, Venezia.

Mihaljević, N., Anušić, N. (2006) *Lo scrittore dalmata Marko Kažotić (Marco de Casotti) e il suo colloquio letterario con la storia*, Pescara – Spalato, Atti del II Congresso Internazionale della Cultura Interadriatica, Adriatico/Jadran, Fondazione Giammarco.

Nižić, Ž. (1993) *Ana Vidović i Vincenzo Solitro u venecijanskom časopisu „Il Vaglio“ (preporod i talijansko-hrvatska simbioza)*, Zadar, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Razdio filoloških znanosti, 21.

Nižić, Ž., Balić Nižić, N. (2009) *Nikola Tommaseo i dalmatinski tisak*, Sveučilište u Zadru, Zadar.

Solitro, G. (1978) *Splitski plemići*, (prijevod Vekarić, Ž.) *Mogućnosti*, 7/78, Split, Književni krug Split.

Solitro, G. (1854) *I conti di Spalato*, Venezia, Tipografia Perini.

Vrandečić, J. (2004) *Prosvjetiteljstvo u Dalmaciji*, Međunarodni skup Dijalog povjesničara-istoričara; sv. 8, (ur.) H.G. Fleck, I. Graovac, Zagreb, Zaklada Friedrich Naumann.

Wellek, R. (1955) *The Italian Critic in A History of Modern Criticism: 1750–1950*, New Haven: Yale University Press.

Zorić, M. (1971) *Romantički pisci u Dalmaciji na talijanskom jeziku* u *Rad HAZU* br. 357.

Zorić, M. (2000) *Hrvatsko-talijanski književni odnosi*, Zagreb, Zavod za znanost o književnosti Filozofskog fakulteta.

Antonela Pivac

THE POETICS OF ROMANTIC PESSIMISM IN MARKO KAŽOTIĆ'S LITERARY OPUS

Summary

The present article takes into consideration the key elements of the Romantic novels written by Marko Kažotić comparing, at the same time, the romantic pattern in some of the historical plays written by his contemporaries. The descriptions of rites and myths, with the strong ethno-regional nuances which are present in Kažotić's novels, make deeper research of the genesis of this phenomenon possible. Vivid illustrations of the complex historical-cultural and linguistic situations represent the crucial point in studying the relationship between the protagonists and the general atmosphere of the Romantic Movement in Dalmatia, as well as functioning as a precious testimony of the past. The images of Dalmatian cities and hinterland, the portraits of renowned historical persons and descriptions of events, the authentic and original costumes and the scenes of life inserted into the romantic framework serve as a platform for a rather pessimistic vision of the forthcoming future. The objective of the article is to show that pessimism represents the crucial moment in interpreting the reactions of the protagonists, and it explains their resignation and lack of persistence in finding a way out of the miserable human conditions in which they have unwillingly found themselves. Although there have been some studies that discuss the romantic phenomenon, the genesis of romantic pessimism has not yet been examined. Furthermore, it is the opinion of the author that regional literature, written in Dalmatia in Italian, should not be regarded as "minor" as some critics recklessly claim, for it offers the possibility, besides its literary value, to learn about the historical background of the Dalmatian people in the 19th century.

Key words: *Dalmatia, Kažotić, , myth, rite, pessimism, romantic authors*